

Антимонопольні механізми забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах релокації

Чуб Антон Володимирович¹, Вареник Олександр Сергійович²,
Чернявська Богдана Вадимівна³

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2026	Право	346.546:346.26

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20733209>

Анотація. У статті досліджено антимонопольні механізми забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах їх релокації в період дії воєнного стану в Україні. Проаналізовано масштаби та регіональні особливості переміщення бізнесу з зон бойових дій і прифронтових територій до більш безпечних регіонів західної та центральної України. Встановлено, що процес релокації супроводжується низкою конкурентійних викликів, зокрема: ризиками зловживання монопольним становищем на перенасичених ринках регіонів прийняття, можливістю антиконкурентних узгоджених дій між учасниками ринку в умовах ресурсної обмеженості, а також загрозами недобросовісної конкуренції при боротьбі за обмежені виробничі ресурси. Досліджено адаптаційні заходи Антимонопольного комітету України до умов воєнного стану, зокрема особливості розгляду заяв про концентрації та узгоджені дії, тимчасове призупинення моніторингу державної допомоги, а також запровадження спрощених процедур для бізнесу. Здійснено порівняльний аналіз українського та європейського підходів до антимонопольного регулювання в кризових умовах, зокрема щодо застосування Тимчасової кризової рамки Європейської комісії. Запропоновано комплекс заходів для вдосконалення антимонопольних механізмів захисту економічної безпеки релокованих підприємств, включаючи посилення регіонального моніторингу концентрації ринків, розробку спеціальних рекомендацій для бізнесу щодо

¹ доктор юридичних наук, доктор економічних наук,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
Вищий навчальний заклад «Національна академія управління», м. Київ, Україна
e-mail: a.chub@nam.kyiv.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6900-4865>

² доктор юридичних наук,
професор кафедри публічного та приватного права,
Вищий навчальний заклад «Національна академія управління», м. Київ, Україна
e-mail: o.varenyk@nam.kyiv.ua
<https://orcid.org/0009-0009-4837-4056>

³ доктор філософії у галузі права,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Вищий навчальний заклад «Національна академія управління», м. Київ, Україна
e-mail: b.cherniavska@nam.kyiv.ua
<https://orcid.org/0000-0001-8263-7483>

антимонопольного комплаєнсу в умовах релокації та вдосконалення механізмів узгодження державної допомоги з вимогами конкурентного права.

Ключові слова: антимонопольне регулювання, економічна безпека, релокація бізнесу, релокація підприємств, воєнний стан, конкуренція, державна допомога, Антимонопольний комітет України, зловживання монопольним становищем.

Abstract. The article examines antimonopoly mechanisms for ensuring the economic security of enterprises under their relocation during the martial law period in Ukraine. The scale and regional features of business relocation from combat zones and frontline territories to safer regions of western and central Ukraine are analyzed. It is established that the relocation process is accompanied by a number of competition challenges, including risks of abuse of dominant position on oversaturated markets in receiving regions, the possibility of anticompetitive collusion between market participants under resource constraints, and threats of unfair competition in the struggle for limited production resources. The adaptive measures of the Antimonopoly Committee of Ukraine to the martial law conditions are studied, including the specifics of reviewing applications for concentrations and coordinated actions, temporary suspension of state aid monitoring, and the introduction of simplified procedures for business. A comparative analysis of Ukrainian and European approaches to antitrust regulation in crisis conditions is carried out, particularly regarding the application of the European Commission's Temporary Crisis Framework. A comprehensive set of measures to improve antimonopoly mechanisms for protecting the economic security of relocated enterprises is proposed, including strengthening regional market concentration monitoring, developing special recommendations for business on antitrust compliance under relocation conditions, and improving mechanisms for coordinating state aid with competition law requirements.

Keywords: antitrust regulation, economic security, business relocation, relocation of enterprises, martial law, competition, state aid, Antimonopoly Committee of Ukraine, abuse of dominant position.

Вступ

Актуальність проблеми. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, спричинило наймасштабнішу з часів Другої світової війни кризу переміщення підприємств на європейському континенті. За даними сервісу Opendatabot [12], станом на березень 2024 року в Україні зафіксовано 18 944 переїзди бізнесу з одного регіону в інший, при цьому у 2025 році кількість релокацій становила 12 920 випадків, що на 11% більше порівняно з 2024 роком [14]. Найбільш інтенсивна фаза евакуації припала на перші місяці повномасштабного вторгнення, коли було переміщено близько 60% від загальної кількості релокованих підприємств. Урядова програма релокації [13], започаткована Міністерством економіки України з перших тижнів війни, стала ключовим інструментом збереження виробничого потенціалу країни: за її участю станом на вересень 2023 року було релоковано 840 підприємств, з яких 667 уже відновили роботу на нових локаціях [13].

Релокація бізнесу супроводжується глибокими трансформаціями регіональних ринків. Західні області України – Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька – стали основними регіонами прийняття, де сконцентрувалася значна частка переміщених виробництв. Зокрема, на Закарпаття припадає близько 40% усього релокованого бізнесу України [23]. Такий масовий приплив підприємств створює передумови для зміни структури регіональних ринків, посилення концентрації в окремих секторах економіки та виникнення нових конкурентних викликів, які потребують адекватного правового регулювання.

Проблема забезпечення економічної безпеки релокованих підприємств у контексті антимонопольного регулювання набуває особливої актуальності з кількох причин. По-перше, різке збільшення кількості суб'єктів господарювання на регіональних ринках призводить до зміни ринкових часток і може створювати передумови для зловживання монополюючим становищем тими підприємствами, які до релокації вже мали сильні позиції. По-друге, обмеженість виробничих ресурсів, логістичних потужностей та кваліфікованої робочої сили в регіонах прийняття стимулює можливість антиконкурентних узгоджених дій між учасниками ринку. По-третє, масова державна підтримка релокованих підприємств у формі грантів, податкових пільг, компенсацій за перевезення створює ризики спотворення конкуренції на користь новоприбулих суб'єктів господарювання порівняно з місцевими підприємствами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексне дослідження проблем релокації підприємств в умовах воєнного стану здійснено у працях вітчизняних науковців. В.Мережко та Г.Іванченко запропонували основні етапи формування стратегії релокації підприємства в умовах воєнного стану, базовані на можливості реалізації безпекових механізмів [8]. Г.Омельчак дослідила особливості формування конкурентоспроможності підприємств саме в умовах воєнного стану, що безпосередньо пов'язано з темою нашого дослідження [11]. Щадило проаналізував основні загрози конкурентоспроможності промислового підприємства в умовах воєнного стану, вказавши на суттєвий вплив зовнішніх шоків на спроможність бізнесу утримувати конкурентні позиції [20].

Географічний аспект релокації підприємств України в умовах воєнного стану детально висвітлено у дослідженні О.Яроменко, де проаналізовано напрями переміщення бізнесу та фактори, що визначають вибір регіону прийняття [24]. Значний внесок у вивчення впливу релокації на соціально-економічний розвиток західних областей України зробив В.Ковалишин, який у своїй роботі оцінював ймовірність негативного впливу зростання кількості підприємств на стан регіональних ринків [6]. В.Проскурня дослідив сутність категорії релокації підприємств у контексті цифрової економіки та економічної безпеки, що дозволяє розглядати дане явище в ширшому теоретичному контексті [17].

Окремої уваги заслуговують дослідження, присвячені адаптації антимонопольного законодавства до умов воєнного стану. Зокрема, у роботі Сидоренко проаналізовано зміни в роботі АМКУ після 24 лютого 2022 року, зокрема спрощення процедур подання заяв на концентрації та узгоджені дії, а також особливості застосування штрафних санкцій [21]. Г.Тюфанова розглянула правову природу антимонопольного комплаєнсу як механізму дотримання національного та міжнародно-правового регулювання захисту економічної конкуренції, що має практичне значення для релокованих підприємств, які опиняються в новому конкурентному середовищі [22]. ЄБРР здійснило системний аналіз концепції державної допомоги в українському та європейському праві, що створює методологічну основу для оцінки конкурентних наслідків державної підтримки релокованого бізнесу [3].

На міжнародному рівні значний інтерес представляє досвід Європейського Союзу щодо застосування Тимчасової кризової рамки для державної допомоги в контексті російської агресії проти України, описаний у документах Європейської Комісії та Європейського Суду Аудиторів [1]. Проте комплексного дослідження, яке б поєднувало аналіз релокації підприємств з антимонопольними механізмами забезпечення економічної безпеки в українських умовах, у доступній літературі не виявлено, що обґрунтовує актуальність цього дослідження.

Мета статті полягає у виявленні та систематизації антимонопольних механізмів забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах їх релокації, а також розробка

рекомендацій щодо вдосконалення конкурентного регулювання в регіонах прийняття релокованого бізнесу.

Методологія

У процесі дослідження застосовано комплекс наукових методів, зокрема: метод системного аналізу – для вивчення взаємозв'язків між процесами релокації підприємств та станом конкуренції в регіонах прийняття; порівняльно-правовий метод – для зіставлення підходів українського та європейського законодавства до регулювання державної допомоги в кризових умовах; статистичний метод – для оброблення даних щодо масштабів релокації бізнесу та динаміки концентрації регіональних ринків; методи аналізу та синтезу – для узагальнення практики Антимонопольного комітету України та розроблення пропозицій щодо вдосконалення антимонопольних механізмів; прогнозний метод – для визначення перспектив розвитку конкуренції в умовах післявоєнного відновлення.

Результати

Релокація підприємств в Україні в умовах воєнного стану набула значних масштабів та характеризується певними закономірностями. За даними Opendatabot, найбільша кількість релокацій припадає на Київ – 30% від усіх переміщень, Дніпропетровську область – 10%, Одеську область – 7%, Київську область – 7% та Харківську область – 6% [12]. Серед регіонів прийняття лідирує Київ – 28,3% усіх релокацій, Дніпропетровська область – 10%, Харківщина – 7%, Одещина – 6,9% та Київщина – 6,6% [14].

За даними Міністерства економіки України, за перший рік повномасштабного вторгнення було релоковано майже 800 підприємств, при цьому близько 35% з них можна класифікувати як інноваційно активні [7].

Найбільшу кількість релокованих підприємств прийняли західні регіони України: Львівська область – 24%, Закарпатська – 14,5%, Чернівецька – 9,8%, Івано-Франківська – 8,3%, Хмельницька – 7,3%, Тернопільська – 6,3% [7].

Станом на листопад 2024 року на Закарпатті перебувало близько 40% усього релокованого бізнесу України – 282 підприємства [23].

Такий перерозподіл економічної активності призвів до суттєвих структурних змін регіональних ринків. Зокрема, у Львівській області кількість ІТ-фахівців зросла з 30 тис. до 70–100 тис. осіб, а кількість ІТ-компаній області збільшилась на понад 40 за рахунок поглинання компаній з інших областей [9].

Конкурентні наслідки такої географічної концентрації релокованих підприємств є багатогранними. По-перше, масове прибуття підприємств певних галузей до обмеженої кількості регіонів може призводити до тимчасового збільшення пропозиції та посилення конкуренції, що позитивно впливає на споживачів. По-друге, якщо релоковані підприємства мають значніші виробничі потужності та ресурси порівняно з місцевими конкурентами, виникає ризик витіснення останніх із ринку, що в перспективі може призвести до монополізації. По-третє, різні умови державної підтримки для релокованих та місцевих підприємств створюють нерівні умови для місцевих суб'єктів ринку, що суперечить загальним засадам захисту конкуренції та недопущення дискримінації суб'єктів господарювання, визначеним у статті 4 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [16].

З початком повномасштабної агресії проти України Антимонопольний комітет України (далі – АМКУ) був змушений адаптувати свою діяльність до воєнних реалій. Розпорядженням Комітету від 03 березня 2022 року № 1-рп було зупинено розгляд заяв про надання дозволу на концентрації та узгоджені дії, заяв про порушення

законодавства про захист економічної конкуренції, а також повідомлень про державну допомогу [2].

Проте вже 9 червня 2022 року АМКУ поновив розгляд заяв про концентрації та узгоджені дії, визнавши, що значна частка бізнесу продовжує працювати в умовах війни, а економічна активність є інструментом наповнення бюджету, підтримки платоспроможності населення та функціонування держави. При цьому для заяв, поданих у період з 3 березня по 9 червня 2022 року, зберігався спрощений порядок подання документів [2].

Особливої уваги заслуговує зміна підходів до державної допомоги суб'єктам господарювання. 13 квітня 2022 року набув чинності Закон України № 2175-ІХ, яким внесено зміни до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [15]. Відповідно до цих змін, державна допомога, що надається під час дії воєнного стану, вважається допустимою; надавачі державної допомоги звільняються від обов'язку повідомляти АМКУ про нову державну допомогу та зміни до чинних програм тощо [5].

Такі законодавчі зміни, хоча й були виправдані необхідністю оперативної підтримки бізнесу в кризових умовах, створили певні конкуренційні ризики. По-перше, відсутність контролю за державною допомогою з боку АМКУ може призвести до надмірної підтримки окремих суб'єктів господарювання, що спотворить конкуренцію на регіональних ринках. По-друге, релоковані підприємства, які отримують преференції від держави та місцевих органів влади (компенсація за підключення до електромереж, безповоротна фінансова допомога, податкові пільги), можуть опинитися в привілейованому становищі порівняно з місцевими конкурентами [6].

Тепер, конкуренційні ризики релокації та антимонопольні механізми їх мінімізації. Аналіз дозволяє виокремити чотири основні групи конкуренційних ризиків, пов'язаних із релокацією підприємств, та відповідні антимонопольні механізми їх мінімізації.

Перша група ризиків пов'язана з посиленням ринкової концентрації в регіонах прийняття. Згідно зі статтею 12 Закону України «Про захист економічної конкуренції», монопольним (домінуючим) вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35%, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції [16]. Масове прибуття великих підприємств до західних областей, де ринки певних товарів і послуг були відносно фрагментованими, може призводити до швидкого перевищення зазначеного порогу. Для мінімізації цього ризику необхідно посилити моніторинг регіональних ринків АМКУ, зокрема шляхом проведення спеціальних досліджень ринків у регіонах з найвищою концентрацією релокованих підприємств. Комітету слід внести такі регіони до пріоритетних для адвокації конкуренції, аналогічно до вже існуючого переліку пріоритетних товарних ринків [19].

Друга група ризиків стосується можливих зловживань монопольним становищем з боку релокованих підприємств. Згідно зі статтею 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції», зловживанням монопольним становищем є дії чи бездіяльність суб'єкта господарювання, який займає монопольне (домінуюче) становище на ринку, що призвели або можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції або ущемлення інтересів інших суб'єктів господарювання чи споживачів [16].

Релоковані підприємства, які швидко захоплюють значну частку регіонального ринку, можуть застосовувати дискримінаційні ціни, створювати перешкоди доступу на ринок для місцевих конкурентів або нав'язувати додаткові зобов'язання контрагентам. Антимонопольним механізмом протидії є оперативне реагування АМКУ на скарги суб'єктів господарювання та ініціювання власними розслідуваннями у випадках, коли масова релокація призводить до стрімкої зміни структури регіонального ринку.

Третя група ризиків пов'язана з антиконкурентними узгодженими діями релокованих підприємств. У ситуації, коли кілька конкуруючих підприємств одночасно релокуються до одного регіону, виникає ризик укладення ними таємних угод щодо розподілу ринку, встановлення цін або обмеження виробництва. Згідно з пунктом 1 статті 50 Закону України «Про захист економічної конкуренції», антиконкурентні узгоджені дії є одним із найсерйозніших порушень конкуренційного законодавства, за які передбачені штрафні санкції до 10% доходу (виручки від реалізації продукції) суб'єкта господарювання в році, що передує року накладення штрафу [16].

З метою запобігання таким порушенням АМКУ доцільно проводити спеціальні роз'яснювальні заходи серед релокованих підприємств щодо недопустимості узгоджених дій, а також застосовувати процедуру видачі попередніх висновків щодо можливих узгоджених дій, пов'язаних із спільним використанням інфраструктури чи логістичних послуг.

Четверта група ризиків пов'язана зі спотворенням конкуренції внаслідок державної підтримки релокованих підприємств. Як зазначалося, регіональні програми підтримки релокованого бізнесу передбачають безповоротну фінансову допомогу, компенсацію за підключення до мереж, податкові пільги тощо [6].

Якщо така підтримка надається вибірково, вона може визначатися як державна допомога за Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». У мирний час така допомога підлягала б оцінці АМКУ на відповідність критеріям допустимості, зокрема критерію сприяння соціально-економічному розвитку регіонів [15].

У воєнний та післявоєнний період необхідно забезпечити прозорість механізмів державної підтримки, рівний доступ до неї всіх суб'єктів господарювання, а також поступове відновлення моніторингу державної допомоги АМКУ з урахуванням особливостей перехідного періоду.

Якщо тепер звернутися до досвіду Європейського Союзу щодо антикризового регулювання державної допомоги, слід зазначити, що він має істотне значення для вдосконалення українського законодавства. 23 березня 2022 року Європейська Комісія ухвалила Тимчасову кризову рамку для державної допомоги для підтримки економіки в контексті російського вторгнення в Україну, яка базується на статті 107(3)(б) Договору про функціонування Європейського Союзу [4]. Ця рамка передбачала три види допомоги: обмежені суми допомоги (до €35 тис. для сільського господарства та до €400 тис. для інших секторів); ліквідну підтримку у формі державних гарантій та субсидованих позик; допомогу для компенсації високих цін на енергоносії [4].

На відміну від українського підходу, який передбачав повне звільнення від обов'язку повідомляти про державну допомогу, Тимчасова кризова рамка ЄС вимагала обов'язкового повідомлення Комісії та отримання позитивного рішення перед наданням допомоги [4]. Крім того, Європейський Суд Аудиторів у спеціальній доповіді від 23 жовтня 2024 року зазначив, що Комісії бракує структурованого підходу до виявлення неповідомленої державної допомоги, а також що «ми не знаємо, чи постраждав внутрішній ринок ЄС внаслідок надання державної допомоги певним підприємствам у цих особливих кризових умовах» [1].

Це свідчить про те, що навіть у розвиненій системі контролю державної допомоги існують значні виклики, пов'язані з кризовим регулюванням.

Для України, яка імплементує норми ЄС у сфері конкуренції відповідно до Угоди про асоціацію, важливим є поступове наближення національних підходів до європейських стандартів, зокрема шляхом відновлення обов'язку повідомляти про державну допомогу після стабілізації воєнної ситуації. Законопроект № 14345, зареєстрований 30 грудня 2025 року, фактично пропонує відновити моніторинг

державної допомоги з урахуванням особливостей воєнного стану, що відповідає європейській практиці [10].

На підставі проведеного аналізу пропонується комплекс антимонопольних механізмів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки підприємств у процесі та після їх релокації.

Перший механізм передбачає створення спеціального моніторингового порядку для регіональних ринків із високою концентрацією релокованих підприємств. АМКУ доцільно проводити щорічні дослідження ринкової концентрації в областях, які, за авторською оцінкою, прийняли понад 50 релокованих підприємств, з визначенням товарних і географічних меж відповідних ринків та оцінкою часток ключових учасників. Такий моніторинг дозволить оперативно виявляти ознаки посилення монополізації та вживати превентивних заходів.

Другий механізм полягає в адаптації процедур оцінки концентрацій, в яких беруть участь релоковані підприємства. При розгляді заяв на концентрацію АМКУ слід враховувати специфіку воєнного та післявоєнного періоду, зокрема тимчасове зниження конкуренції на ринках, звільнених внаслідок руйнування інфраструктури чи виїзду конкурентів. У таких випадках оцінка впливу концентрації на конкуренцію потребує коригування з урахуванням прогнозів відновлення ринкової структури.

Третій механізм передбачає запровадження консультативних послуг АМКУ для релокованих підприємств щодо дотримання конкуренційного законодавства. Багато підприємств, які релокуються, опиняються в новому регіональному середовищі з іншою структурою ринків та конкурентами. Надання методичних рекомендацій щодо визначення товарних ринків, оцінки власної ринкової частки та ідентифікації ризиків зловживання монополічним становищем сприятиме підвищенню правової культури бізнесу та зменшенню кількості порушень.

Четвертий механізм полягає у вдосконаленні системи державної допомоги релокованим підприємствам. Надання підтримки має здійснюватися на прозорих та недискримінаційних умовах, з урахуванням вимог статті 6 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [15]. Зокрема, допомога має бути спрямована на соціально-економічний розвиток регіонів, створення робочих місць та збереження виробничих потужностей, а не на підтримку окремих підприємств у формі, що спотворює конкуренцію.

Висновки

Релокація підприємств в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України є необхідною адаптаційною реакцією бізнесу, яка, водночас, створює низку конкуренційних ризиків у регіонах прийняття. Масова концентрація релокованих підприємств у західних та центральних областях України призводить до зміни структури регіональних ринків, посилення ринкової концентрації, можливих зловживань монополічним становищем та спотворення конкуренції внаслідок нерівномірного розподілу державної підтримки.

Антимонопольні механізми забезпечення економічної безпеки підприємств у процесі їх релокації мають будуватися на принципі балансу між необхідністю підтримати бізнес у кризових умовах та забезпечити ефективний захист конкуренції. Запровадження в умовах воєнного стану спрощень у сфері контролю за концентраціями, узгодженими діями та державною допомогою було виправданим кроком, однак потребує поступової корекції з наближенням до мирних умов.

Для мінімізації конкуренційних ризиків релокації пропонується комплекс заходів:

- посилення моніторингу регіональних ринків АМКУ в областях із високою концентрацією релокованих підприємств;
- адаптація процедур оцінки концентрацій з урахуванням воєнних та післявоєнних реалій;

- надання консультативних послуг релокованим підприємствам щодо дотримання конкурентного законодавства;

- вдосконалення системи державної допомоги на засадах прозорості та недискримінації.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка методології оцінки впливу релокації на конкуренцію в окремих галузях економіки та визначення критеріїв для визнання ринків з ознаками монополізації в умовах воєнного та післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Agence Europe. European Court of Auditors considers temporary frameworks adopted by EU to deal with crises can be improved. URL: <https://agenceurope.eu/en/bulletin/article/13510/25/european-court-of-auditors-considers-temporary-frameworks-adopted-by-eu-to-deal-with-crises-can-be-improved>
2. Антимонопольний комітет України. Комітет поновлює розгляд заяв про надання дозволу на концентрації та узгоджені дії. URL: <https://amcu.gov.ua/news/komitet-ponovlyuye-rozglyad-zayav-pro-nadannya-dozvolu-na-koncentraciyi-ta-uzgodzheni-diyi>
3. Брадеуцану В., Шукліна Н., Коптева О. Державна допомога суб'єктам господарювання: посібник для суддів. Лондон: ЄБРР, 2021. URL: https://nsj.gov.ua/files/1643191649Handbook%20on%20State%20Aid_Final.pdf
4. European Commission. State aid: Commission adopts Temporary Crisis Framework to support the economy in context of Russia's invasion of Ukraine. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_1949
5. GOLAW. Діяльність АМКУ в умовах воєнного стану. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/diyalnist-amku-v-umovah-voyennogo-stanu/>
6. Ковалишин В.Р. Вплив релокації бізнесу на соціально-економічний розвиток Карпатського регіону. *Регіональна економіка*. 2024. № 1. С. 25–33. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-1-3>
7. Козловський С.В., Клочковська В.О., Козловський В.О., Белінська Д.Ю. Вплив війни в Україні на перерозподіл інноваційного потенціалу. *Ефективна економіка*. 2025. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.5.47>
8. Мережко В., Іванченко Г. Основні етапи формування стратегії релокації підприємства в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-83>
9. Мульська О.П., Васильців Т.Г., Бараняк І.Є. Релокація бізнесу в області Карпатського регіону України в умовах війни: інструменти підтримки та нівелювання загроз. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2022. Вип. 2(154). С. 30–38. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2022-2-5>
10. Нагорний О., Лисюченко А. Державна допомога в умовах воєнного стану: очікувані зміни та тенденції правового регулювання. URL: <https://sk.ua/uk/derzhavna-dopomoga-v-umovah-voienного-stanu-ochikuvani-zmini-ta-tendencii-pravovogo-reguljuvannja/>
11. Омельчак Г. Особливості формування конкурентоспроможності підприємств в умовах воєнного стану. *Економічний простір*. 2023. № 184. С. 114–117. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/184-19>
12. Opendatabot. 840 підприємств в Україні переїхали через війну у безпечні регіони. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war>
13. Opendatabot. Понад 600 компаній переїжджали декілька разів, проте не повернулись у свої регіони від початку повномасштабної. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/business-relocation-2023>

14. Opendatabot. Понад 12 тисяч компаній переїздили країною торік. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/business-relocation-2025-12>
15. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1555-18>
16. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2210-14>
17. Проскурня В.Я. Особливості та інструменти реалізації стратегії релокації підприємств в Україні. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2025. Вип. 2(17). С. 361–367. <https://doi.org/10.32782/dees.17-58>
18. Prozorro.Sale. Платформа для релокації бізнесу в безпечніші регіони. URL: <https://prozorro.sale/marketplace-landing-page/>
19. Радник у сфері публічних закупівель. АМКУ в про пріоритети роботи на 2024 рік. URL: <https://radnuk.com.ua/novyny/amku-v-pro-priorityty-roboty-na-2024-rik/>
20. Щадило М. Основні загрози конкурентоспроможності промислового підприємства в умовах воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 1(7). С. 106–112. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-1\(7\)-106-112](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-1(7)-106-112)
21. Сидоренко Н. Як АМКУ адаптував свою роботу до умов воєнного стану. URL: <https://lcf.ua/thought-leadership/antitrust-law/yak-amku-adaptuvav-svoyu-robotu-do-umov-voynnogo-stanu/>
22. Тюфанова Г.О. Правова природа антимонопольного комплаєнсу як механізму дотримання національного та міжнародно-правового регулювання захисту економічної конкуренції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2021. Т. 65. С. 390–397. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.70>
23. Ukrinform. На Закарпатті зараз перебуває 40% усього релокованого бізнесу України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3927077-na-zakarpatti-zaraz-perebuvaе-40-usogo-relokovanogo-biznesu-ukraini.html>
24. Ярошенко О.В. Релокація підприємств України в умовах воєнного стану: географічний аспект. *Природнича освіта та наука*. 2024. Вип. 2. С. 76–81. URL: <https://doi.org/10.32782/nser/2024-2.11>